

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Заступник Ректора
(професор з науково-педагогічної роботи)

Микола АНАСЬЄВ

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В ЄВРОПІ

робоча програма навчальної дисципліни

Галузь знань **29 «Міжнародні відносини»**
Спеціальність **291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»**
Освітній рівень **перший (бакалаврський)**
Освітня програма **«Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»**

Статус дисципліни

базова

Мова викладання, навчання та оцінювання

українська

Завідувач кафедри

Олег КУЗЬ

Харків
2020

ЗАТВЕРДЖЕНО

на засіданні кафедри філософії та політології

Протокол №1 від 25.08. 2020 р.

Розробники: Кузь О. М., д. філос. н., проф. кафедри філософії та політології

Романюк О. І., д. політ.н., проф. кафедри філософії та політології

**Лист оновлення та перезатвердження
робочої програми навчальної дисципліни**

Навчальний рік	Дата засідання кафедри – розробника РПНД	Номер протоколу	Підпис завідувача кафедри

Анотація навчальної програми

Програма навчальної дисципліни «Міжнародні відносини в Європі» складена відповідно до освітньої програми підготовки бакалаврів зі спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії».

Предметом навчальної дисципліни є політичні аспекти міжнародних відносин в Європі та порівняльна характеристика зовнішньої політики європейських країн.

Міждисциплінарні зв'язки: всесвітня історія, політологія та історія політичних вчень, теорія міжнародних відносин, міжнародні відносини та світова політика, країнознавство, міжнародні організації, міжнародне право, міжнародна інформація, геополітика і геостратегія конфліктологія та теорія переговорів.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. **Метою** вивчення дисципліни є формування у студентів системних знань про становлення та розвиток сучасних міжнародних відносин в Європі.

1.2. **Основними завданнями** навчальної дисципліни є:

- набуття знань про тенденції політичного розвитку європейських країн.
- набуття уявлень про функціонування, розвиток та взаємодію політичних систем країн різних регіонів Європи;
- ознайомлення зі специфічними особливостями зовнішньої політики різних європейських країн;
- формування методологічних засад дослідження міжнародних відносин з урахуванням специфіки європейського контексту;
- набуття навичок самостійного аналізу явищ і процесів міжнародної політики;
- виховання демократичних та патріотичних цінностей студентів.

Характеристика навчальної дисципліни

Курс	4
Семестр	7
Кількість кредитів ECTS	4
Форма підсумкового контролю	Залік

Структурно-логічна схема вивчення навчальної дисципліни

Пререквізити	Постреквізити
Всесвітня історія	Конфліктологія та теорія переговорів
Політологія та історія політичних вчень	Кваліфікаційний іспит за спеціальністю
Теорія міжнародних відносин	
Міжнародні відносини та світова політика	
Країнознавство	

Компетентності та результати навчання за дисципліною

Компетентності	Результати навчання
<p>Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.</p> <p>Здатність працювати в міжнародному контексті.</p> <p>Здатність виокремлювати ознаки та тенденції розвитку, розуміти природу, динаміку, принципи організації міжнародних відносин, суспільних комунікацій та/або регіональних студій.</p> <p>Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі і практичні проблеми у сфері міжнародних відносин, зовнішньої політики держав, суспільних комунікацій, регіональних досліджень.</p> <p>Здатність застосовувати знання характеристик розвитку країн та регіонів, особливостей та закономірностей глобальних процесів та місця в них окремих держав для розв'язання складних спеціалізованих задач і проблем.</p> <p>Здатність аналізувати міжнародні інтеграційні процеси у світі та на Європейському континенті, та місце в них України.</p> <p>Усвідомлення національних інтересів України на міжнародній арені.</p> <p>Здатність застосовувати знання характеристик розвитку країн та регіонів, особливостей та закономірностей глобальних процесів та місця в них окремих держав для розв'язання складних спеціалізованих задач і проблем.</p> <p>Здатність аналізувати природу та еволюцію міжнародних організацій, їх місця у системі міжнародних відносин, основних форм та перспектив співпраці України з ними.</p> <p>Здатність аналізувати діяльність міжнародних недержавних акторів та транснаціональні відносини.</p> <p>Здатність аналізувати структуру та динаміку міжнародних суспільних комунікацій, виявляти їх вплив на міжнародну систему, державні та суспільні інститути.</p> <p>Здатність до розуміння базових політико-філософських і соціально-політичних категорій та концепцій, що описують природу політичної реальності.</p>	<p>Знати та розуміти природу міжнародних відносин та регіонального розвитку, еволюцію, стан теоретичних досліджень міжнародних відносин та світової політики, а також природу та джерела політики держав на міжнародній арені і діяльності інших учасників міжнародних відносин.</p> <p>Знати та розуміти природу та динаміку міжнародної безпеки, розуміти особливості її забезпечення на глобальному, регіональному та національному рівні, знати природу та підходи до вирішення міжнародних та інтернаціоналізованих конфліктів.</p> <p>Знати природу міжнародного співробітництва, характер взаємодії між міжнародним акторами, співвідношення державних, недержавних акторів у світовій політиці.</p> <p>Знати принципи, механізми та процеси забезпечення зовнішньої політики держав, взаємодії між зовнішньою та внутрішньою політикою, визначення та реалізації на міжнародній арені національних інтересів держав, процесу формування та реалізації зовнішньополітичних рішень.</p> <p>Знати природу та характер взаємодій окремих країн та регіонів на глобальному, регіональному та локальному рівнях.</p> <p>Здійснювати опис та аналіз міжнародної ситуації, збирати з різних джерел необхідну для цього інформацію про міжнародні та зовнішньополітичні події та процеси.</p> <p>Збирати, обробляти та аналізувати великі обсяги інформації про стан міжнародних відносин, зовнішньої політики України та інших держав, регіональних систем, міжнародних комунікацій.</p> <p>Здійснювати прикладний аналіз міжнародних відносин, зовнішньої політики України та інших держав, міжнародних процесів та міжнародної ситуації відповідно до поставлених цілей, готувати інформаційні та аналітичні.</p> <p>Розуміти та застосовувати для розв'язання складних спеціалізованих задач міжнародних відносин, суспільних комунікацій та регіональних студій чинне законодавство, міжнародні нормативні документи і угоди, довідкові матеріали, чинні стандарти і технічні умови тощо.</p> <p>Розуміти та відстоювати національні інтереси України у міжнародній діяльності.</p> <p>Розуміти багатоскладовість та гетерогенність українського суспільства, володіти навичками регіонального, політико-географічного та електорального аналізу поведінкових стратегій неурядових гравців міжнародних відносин України.</p>

Програма навчальної дисципліни

Тема 1. Політична палітра Європи

Загальна характеристика Європейського континенту. Суверенні держави та самопроголошені державні утворення Європи. Географічна та політична регіоналізація Європи та їх критерії. Причини змін політичної регіоналізації Європи після Другої світової війни та наприкінці ХХ ст. Політичні системи, державні правління та устрої європейських держав.

Тема 2. Історичні та цивілізаційно-культурні чинники міжнародних відносин на Європейському континенті

Західноєвропейський та східноєвропейський цивілізаційні ареали та їх вплив на

політичний розвиток держав та міжнародні відносини. Вплив чинника реформації на розвиток західноєвропейських держав. Вплив чинника османської навали на розвиток східноєвропейських країн. Міжнародні відносини в Європі в контексті Першої та Другої світових війн. Поділ Європи на Західну і Східну після Другої світової війни.

Тема 3. Міжнародні аспекти політичного розвитку західноєвропейських країн в другій половині ХХ століття

Особливості редемократизації країн Західної Європи після другої світової війни. Початок та основні етапи процесу європейської економічної та політичної інтеграції. Демократичні транзити Португалії, Греції та Іспанії та їх вплив на розвиток «третьої хвилі» демократичних переходів. Зміни зовнішньої політики західноєвропейських держав в умовах розрядки міжнародних відносин.

Тема 4. Політичний розвиток та міжнародні відносини країн Східної Європи в другій половині ХХ століття

Інсталяція комуністичних режимів в Східній Європі. Перетворення східноєвропейських держав в сателітів Радянського Союзу. Конфлікти в середині комуністичного табору. Югославський конфлікт. Албанський «анти-ревізіонзм». Польський шлях до соціалізму. «Празька весна». Особливості зовнішньої політики Румунії за Ніколае Чаушеску.

Тема 5. Європейський театр «холодної війни» між Заходом в Сходом

Причини «холодної війни». «Залізна завіса». Протистояння між Заходом і Сходом на Європейському континенті. Німецька проблема. Берлінські кризи. Угорська антикомуністична революція та її міжнародний аспект. «Празька весна» та доктрина Брежнєва.

Тема 6. Крах світового комунізму та зовнішньополітичні аспекти трансформації посткомуністичних країн

Обвальний крах комуністичних режимів на межі 1980-1990-х рр. Зовнішньополітичні чинники траєкторій посткомуністичних трансформацій. Результати посткомуністичних трансформацій. Тенденції зовнішньої політики колишніх комуністичних країн після закінчення посткомуністичного періоду.

Тема 7. Розпад Югославії та нові балканські війни

Причини розпаду соціалістичної Югославії. Зовнішня політика сербського режиму С. Милошевича як головна причина нових балканських війн. «Десятиденна війна» в Словенії (1991), Сербсько-Хорватська війна (1991–1995). Операція «Буря» та відновлення територіальної цілісності Хорватії. Сербсько-Боснійська війна (1992–1995). Операція НАТО «Обдуманна сила» та Дейтонські угоди (1995). Війна в Косові (1998–1999). Операція НАТО «Союзна сила» (1999) та її наслідки. Вихід Чорногорії зі складу Союзної республіки Югославії (1996). Проголошення незалежності Косова (2008) та реакція міжнародної спільноти.

Тема 8. Російський чинник сучасного стану європейських відносин

Зміна характеру зовнішньої політики Росії з консервативної (за президентства Єльцина) на реваншистську (за президентства Путіна). Формування неототалітарного режиму Путіна та його вплив на міжнародні відносини. Концепція «Руського світу». Роль Росії у виникненні самопроголошених державних утворень на пострадянському просторі.

Збройні агресії Росії проти Грузії та України. Реанімація конфронтаційних відносин з Заходом. Гібридна війна.

Тема 9. Причорномор'я як гострий вузол протистояння в сучасній Європі

Причорномор'я як на сьогодні найнебезпечніший регіон Європи. Докорінна зміна геополітичної ситуації в Причорномор'ї після розпаду Радянського Союзу. Ситуація в Причорномор'ї в період 1991-2000 рр. Загострення ситуації після 2000 р. Військові російські агресії проти Грузії (2008) та України (2014). Анексія Криму. Проросійські квазідержавні утворення в причорноморському регіоні. Суттєві зміни берегової лінії. Альтернативи розв'язання конфронтаційної ситуації в Причорномор'ї.

Тема 10. Проблеми європейської безпеки

Європейська безпека як провідний чинник безпеки сучасного світу. Гельсінська нарада з безпеки і співробітництва в Європі (1973–1975) та її Заключний акт. Створення ОБСЄ. Мета, завдання та структура ОБСЄ. Основні документи ОБСЄ: «Паризька хартія для нової Європи» (1990), «Договір про звичайні збройні сили в Європі» (1990), «Хартія європейської безпеки» (1999). Ухвалення Європейською Радою «Європейської стратегії безпеки» (2003). Необхідність підготовки нової редакції «Європейської стратегії безпеки» Значення розробки нової редакції для України

Тема 11. Інституціоналізація європейських відносин

Основні інститути європейського співробітництва. Європейський Союз (ЄС): його нормативні акти та структури. Лісабонський договір (2007) та його основні положення. Керівні органи ЄС: Європейська Комісія. Європейський парламент, Європейська Рада, Рада міністрів ЄС, Європейський суд. Рада Європи (РЄ): її органи та цілі. Комітет міністрів РЄ, Парламентська асамблея РЄ, Європейський суд з прав людини. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод.

Тема 12. Україна в системі європейських відносин

Європейський вектор зовнішньої політики України. Конституційне закріплення незворотності європейського та євроатлантичного курсу України (2019). Розвиток політичних, економічних, торгівельних, культурних та гуманітарних відносин з Європейським Союзом. Проблема інтеграції в українське суспільство європейських цінностей. Членство України в європейських організаціях.

Перелік практичних (семінарських) занять, а також питань та завдань до самостійної роботи наведені в таблиці «Рейтинг-план навчальної дисципліни».

Методи навчання та викладання

Основними формами навчання є лекції, семінарські заняття, консультації, самостійна робота студентів, заходи контролю за опануванням студентами навчальної дисципліни. Методами навчання, які використовуються при вивченні тем навчальної дисципліни, є проблемне викладання лекційного курсу(теми 1-12); використання на лекціях та семінарських заняттях ілюстративного матеріалу: таблиць, схем, мап тощо(теми 1-12); підготовки студентських рефератів (теми 1-12); консультування студентів з підготовки до семінарських занять (теми 1-12); організація навчальних дискусій та дебатів під час семінарських занять (теми 1-12); постановка навчальних проблем, які мають самостійно розв'язати студенти. (теми 1-12)

Порядок оцінювання результатів навчання

Порядок оцінювання студентів враховує види занять, які згідно з програмою навчальної дисципліни передбачають лекції, семінари, а також виконання самостійної роботи. Оцінювання студентів здійснюється за накопичувальною 100-бальною системою. Контрольні заходи включають: *поточний контроль*, що здійснюється протягом вивчення навчального курсу під час проведення лекційних та семінарських занять та консультацій; *підсумковий контроль*, що проводиться в формі семестрового заліку, відповідно до графіку навчального процесу.

Поточний контроль за самостійною роботою студентів, рівнем засвоєння ними навчального матеріалу та оволодіння методологією наукового аналізу здійснюється в формах:

- усних бесід зі студентами під час консультацій протягом вивчення навчального курсу, з тем 1-12 (мак. 0,5 бали за консультування з кожної теми);
- оцінки виступу студентів з реферативними повідомленнями на семінарських заняттях 1-12 (мак. 3 бали з кожного реферату);
- оцінку участі студентів в обговоренні проблем семінарського заняття та навчальних дискусіях на семінарських заняттях 1-12 (мак 0,5 балів за виступи на обговоренні кожної теми).
- тестування студентів наприкінці навчального курсу (мак 40 балів на заліку).

За результатами поточного контролю студент вважається атестованим якщо він набрав протягом семестру не менше 40 балів та на заліку не менше 20 балів, усього не менше 60 балів

Загальна оцінка успішності опанування студентом навчальної програми являє собою суму результатів підсумкового контролю (40–60 балів) та тестування (20–40 балів) й дорівнює мінімально 60 балів та максимально 100 балів.

Виставлення підсумкової оцінки здійснюється за шкалою, наведеної в таблиці «Шкала оцінювання: національна та ECTS».

Форма оцінювання та розподіл балів наведено у таблиці «Рейтинг-план навчальної дисципліни»

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82 – 89	B	добре	
74 – 81	C		
64 – 73	D	задовільно	
60 – 63	E		
35 – 59	FX	незадовільно	не зараховано

Рейтинг-план навчальної дисципліни

Теми	Форми та види навчання		Форми оцінювання	Мак бал
Тема 1	<i>Аудиторна робота</i>			
	Лекція 1	Політична палітра Європи	Присутність, конспект	0,5
	Семінарське заняття 1	Географічна та політична регіоналізація Європи та їх критерії. Причини змін політичної регіоналізації Європи після Другої світової війни та наприкінці ХХ ст.	Реферат, учать у дискусії	3,5
	<i>Самостійна робота</i>			
	Завдання до самостійного опрацювання	Засвоєння матеріалу лекції 1, опрацювання рекомендованої літератури, підготовка до семінарського заняття 1.	Бесіда під час консультації	1,0
Тема 2	<i>Аудиторна робота</i>			
	Лекція 2.	Історичні та цивілізаційно-культурні чинники міжнародних відносин на Європейському континенті	Присутність, конспект	0,5
	Семінарське заняття 2	Західноєвропейський та східноєвропейський цивілізаційні ареали та їх вплив на та їх вплив на міжнародні відносини. Міжнародні відносини в Європі в контексті Першої та Другої світових війн.	Реферат, учать у дискусії	3,5
	<i>Самостійна робота</i>			
	Завдання до самостійного опрацювання	Засвоєння матеріалу лекції 2, опрацювання рекомендованої літератури, підготовка до семінарського заняття 2	Бесіда під час консультації	1,0
Тема 3	<i>Аудиторна робота</i>			
	Лекція 3	Міжнародні аспекти політичного розвитку західноєвропейських країн в другій половині ХХ століття	Присутність, конспект	0,5
	Семінарське заняття 3	Початок та основні етапи процесу європейської економічної та політичної інтеграції. Зміни зовнішньої політики західноєвропейських держав в умовах розрядки міжнародних відносин	Реферат, учать у дискусії	3,5
	<i>Самостійна робота</i>			
	Питання та завдання до самостійного опрацювання	Засвоєння матеріалу лекції 3, опрацювання рекомендованої літератури, підготовка до семінарського заняття 3	Бесіда під час консультації	1,0
Тема 4	<i>Аудиторна робота</i>			
	Лекція 4	Політичний розвиток та міжнародні відносини країн Східної Європи в другій половині ХХ століття	Присутність, конспект	0,5
	Семінарське	Інсталяція комуністичних режимів в Східній	Реферат,	3,5

	заняття 4	Європі. Конфлікти в середині комуністичного табору	учать у дискусії	
	<i>Самостійна робота</i>			
	Завдання до самостійного опрацювання	Засвоєння матеріалу лекції 4, опрацювання рекомендованої літератури, підготовка до семінарського заняття 4	Бесіда під час консультації	1,0
Тема 5	<i>Аудиторна робота</i>			
	Лекція 5	Європейський театр «холодної війни» між Заходом в Сходом	Присутність, конспект	0,5
	Семінарське заняття 5.	Причини «холодної війни». Основні аспекти протистояння Заходу і Сходу в Європі.	Реферат, учать у дискусії	3,5
	<i>Самостійна робота</i>			
	Завдання до самостійного опрацювання	Засвоєння матеріалу лекції 5, опрацювання рекомендованої літератури, підготовка до семінарського заняття 5	Бесіда під час консультації	1,0
Тема 6	<i>Аудиторна робота</i>			
	Лекція 6	Крах світового комунізму та зовнішньополітичні аспекти трансформації європейських посткомуністичних країн	Присутність, конспект	0,5
	Семінарське заняття 6	Зовнішньополітичні чинники траєкторій посткомуністичних трансформацій. Тенденції зовнішньої політики колишніх комуністичних країн після закінчення посткомуністичного періоду.	Реферат, учать у дискусії	3,5
	<i>Самостійна робота</i>			
	Завдання до самостійного опрацювання	Засвоєння матеріалу лекції 6, опрацювання рекомендованої літератури, підготовка до семінарського заняття 6	Бесіда під час консультації	1,0
Тема 7	<i>Аудиторна робота</i>			
	Лекція 7	Розпад Югославії та нові балканські війни	Присутність, конспект	0,5
	Семінарське заняття 7.	Причини нових балканських війн. Роль міжнародних чинників в розвитку та регулювання ситуації на Балканах.	Реферат, доповідь, учать у дискусії	3,5
	<i>Самостійна робота</i>			
	Завдання до самостійного опрацювання	Засвоєння матеріалу лекції 7, опрацювання рекомендованої літератури, підготовка до семінарського заняття 7.	Бесіда під час консультації	1,0
Тема 8	<i>Аудиторна робота</i>			
	Лекція 8	Російський чинник сучасного стану європейських відносин	Присутність, конспект	0,5
	Семінарське заняття 8.	Формування неототалітарного режиму Путіна та його вплив на міжнародні відносини. Реанімація конфронтаційних відносин з Заходом. Гібридна війна.	Реферат, учать у дискусії	3,5
	<i>Самостійна робота</i>			
	Завдання до самостійного	Засвоєння матеріалу лекції 8, опрацювання рекомендованої літератури, підготовка до	Бесіда під час консультації	1,0

	опрацювання	семінарського заняття 8.		
Тема 9	Аудиторна робота			
	Лекція 9	Причорномор'я як гострий вузол протистояння в сучасній Європі	Присутність, конспект	0,5
	Семінарське заняття 9	Етапи розвитку військово-політичної ситуації в Причорномор'ї. Альтернативи розв'язання конфлікту в Причорноморському регіоні.	Реферат, учать у дискусії	3,5
	Самостійна робота			
	Завдання до самостійного опрацювання	Засвоєння матеріалу лекції 9, опрацювання рекомендованої літератури, підготовка до семінарського заняття 9	Бесіда під час консультації, тестування	1,0
Тема 10	Аудиторна робота			
	Лекція 10	Проблеми європейської безпеки	Присутність, конспект	0,5
	Семінарське заняття 10	Гельсінська нарада 1975 р. та її значення для європейської безпеки. Перспективи та чинники подальшого зміцнення європейської безпеки.	Реферат, учать у дискусії	3,5
	Самостійна робота			
	Завдання до самостійного опрацювання	Засвоєння матеріалу лекції 10, опрацювання рекомендованої літератури, підготовка до семінарського заняття 10	Бесіда під час консультації	1,0
Тема 11	Аудиторна робота			
	Лекція 11	Інституціоналізація європейських відносин	Присутність, конспект	0,5
	Семінарське заняття 11	Європейський Союз (ЄС): його нормативні акти та структури. Рада Європи: її органи та цілі.	Реферат, учать у дискусії	3,5
	Самостійна робота			
	Завдання до самостійного опрацювання	Засвоєння матеріалу лекції 11, опрацювання рекомендованої літератури, підготовка до семінарського заняття 11	Бесіда під час консультації	1,0
Тема 12	Аудиторна робота			
	Лекція 12	Україна в системі європейських відносин	Присутність, конспект	0,5
	Семінарське заняття 12	Європейський вектор зовнішньої політики України. Розвиток політичних, економічних, торговельних, культурних та гуманітарних відносин з Європейським Союзом.	Реферат, учать у дискусії	3,5
	Самостійна робота			
	Завдання до самостійного опрацювання	Засвоєння матеріалу лекції 12, опрацювання рекомендованої літератури, підготовка до семінарського заняття 12	Бесіда під час консультації	1,0
Усього за результатами поточного контролю				60
Тестування				40
Усього за результатами вивчення курсу				100

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Романюк О. І. Опорний конспект лекцій «Міжнародні відносини в Європі». – URL: : <https://pns.hneu.edu.ua/user/files.php>

Додаткова

2. Бжезинський З. «Холодна війна» та її наслідки // Політика і час. – 1993. – № 1. – С. 48-55.
3. Газін В. П., Копилов С. А. Новітня історія країн Європи та Латинської Америки (1945-2002 роки): навч. посібник. – К. : Либідь, 2004. – 624 с.
4. Гелетій М. Балканська криза (1990–2005 рр.) в контексті геополітичних трансформацій // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: зб. наук. пр. – Львів, 2007. – Вип. 19. – С. 77-83.
4. Кейган Р. О рае и силе: Америка и Европа в новом мировом порядке / пер. с англ. – М.: РОССПЭН, 2004. – 160 с.
5. Конституции зарубежных стран: сборник / сост. В. Н. Дубровин. – Москва: Юрлитинформ, 2000. – 366 с.
6. Мандрагеля В. Європейська система колективної безпеки: інституціональні проблеми // Політичний менеджмент. – 2011. – № 1. – С. 133-140.
7. Міжнародні відносини та зовнішня політика України : підручник / Ю. В. Пунда, І. П. Козинець, В. С. Клименко та ін. – Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2020. – 328 с.
8. Політологічний енциклопедичний словник / укл.: Л. М. Герасина, І. О. Поліщук, О. І. Романюк; за ред. М. П. Требіна. – Харків: Право, 2015. – 816 с.
9. Пшеворский А. Демократия и рынок. Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке / пер. с англ. – Москва: РОССПЭН, 2000. – 320 с.
10. Романюк О. І. Від тоталітаризму до демократії та національної державності: системний аналіз посткомуністичних трансформацій: монографія. – Харків: ХДАК, 2011. – 376 с.
11. Романюк О. І. Розвиток геополітичної ситуації в Причорномор'ї після 1991 року // Дриновський збірник / Дриновски сбоник – Харків, Софія: Вид-во Болгарської Академії Наук «проф. Марин Дринов», 2020. – Т. XIII. – С. 157-169.
12. Сич О. І., Мінаєв А. В. Доба «холодної війни»: основні тенденції світового розвитку: Навч. посіб. – Чернівці: Рута, 2008. – 72 с.
13. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / пер. с англ. – Москва: ООО «Изд-во АТС», 2003. – 603 с.
14. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века / пер. с англ. – Москва: РОССПЭН, 2003. – 386 с.
15. Шаповал В. М. Державний лад країн світу. – Київ: Український Центр Правничих Студій, 1999. – 320 с.
16. Шреплер Х.-А. Международные организации: справочник / пер. с нем. – Москва: Междунар. отношения, 1995. – С. 151–167.
17. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011?test=4/UMfPEGznhhaP1.ZixKBnfzHI4s.s80msh8Ie6#Text

Інтернет-ресурси

18. Сайт міжнародної правозахисної організації «FreedomHouse». – URL: www.freedomhouse.org
19. Сайт аналітичної групи «EconomistIntelligenceUnit» – URL: www.eui.com
20. Персональна навчальна система. – URL: <https://pns.hneu.edu.ua/user/files.php>